

Vladimír Novotný

ČESKÁ PIVNÍ SPOLEČNOST A ZDENĚK MATĚJ KUDĚJ

Frekvence české flamendrovské či hospodské prózy není ve 20. století natolik výrazná, jak by se na první pohled mělo za to. Hospody, tzv. lidové restaurace, hostince, lokály, pohostinství či výčepy již totiž přestávají být dějištěm mikrodivadla současného světa a středobodem dynamického společenského dění a stávají se spíše dobovou psychologickou a civilizační konstantou. Ta má i nadále své neměnné atributy a spolehlivě respektované a zachovávané parametry a nejednou hraje v beletrii významnou roli prostřednictvím lapidární zkratky, charakteristického dějového signálu nebo aspoň výmluvného konkrétního detailu. Zároveň však prý postupně pozbývá svého magického kouzla a stává se také pro naše současníky něčím, co představuje pouhý fragment, možná už jenom trs mizejících hospodských společenství.

Některé české a zejména pražské hospůdkovské mýty sice i v přítomnosti přetrvávají dál a vytvářejí potřebné spojnice s minulostí národní paměti (srov. například štamgastovské účinkování Bohumila Hrabala v staropražské pivnici U Zlatého tygra¹), ale obraz novodobého či nynějšího uměleckého bohémství a rebelství, postpubertál-

¹ Tento legendární literárnětopografický mýtus včerejší a dnešní Prahy už zanikl: spisovatel se svou družinou holdoval pivnímu moku v jiné starobylé čtvrti, a to převážně v týnské hospůdce U Hynků.

ního či studentského anarchismu se stále zřetelněji v literární tvorbě i ve společenském vědomí středoevropského regionu nezadržitelně a neúprosně rozžehnává s tradičním, převážně burleskně statickým a zároveň teatrálně vzrušujícím prostorem krčmy (či v nejnoblesnějším případě literární kavárny) a přenáší se čím dál víc do sféry soukromí, do privátních útočišť lidských příbytků a především do citových a morálních dramát, která se v nich odehrávají.

Na pohostinné hospody a na jejich nestárnoucí vnady přitom jakoby dopadá zdánlivě nepatrný a nerozpoznatelný stín znenadání i zákonitě ztráceného ráje, odlesk (prý) krásných a veselých zašlých časů, za nichž nebylo možno – bohužel či naštěstí – nejen ctihodným vědcům, ale ani návštěvníkům v uniformě, milencům, dělnictvu, politikům, úřednictvu, rolnictvu, studentstvu či inteligenci a vůbec lidu obecnímu scházet se jinde než právě v tisícerých hospodských prostorech Střední Evropy.

Hostinec coby topos zmizelného ráje, jehož slastem můžeme coby náruživí uživatelé s náležitou nostalgií a patřičnou bujarostí vždy aspoň krátkou dobu všelijak holdovat, má ovšem svou striktní temporalitu: zpravidla k její mystifikaci dochází až ve vztahu k blízké či vzdálené minulosti. Nejčastěji bývá takový kýžený a sentimentálními iluzemi opředený hospodský libosad situován do období, které je již historicky uzavřeno a které tudíž může vyvolávat ve všech pijáckých i nepijáckých myslích (tedy i během tvorby a recepce literárního díla) všudypřítomný resentment. V současné české próze se jako o určitém hospodském mýtu hovoří zejména v souvislosti s meziválečnými nymburskými příběhy Bohumila Hrabala a v souvislosti se světem jeho postaviček, formovaných a modelovaných – jak možná až příliš přímočaře usuzuje Václav Černý² – v kadlubu „hospodského gagu“.

Hrabal však v první řadě demonstrativně navazuje na tradici, která je mnohem staršího data a která je ve dvacátém století spojována zejména s tvorbou Jaroslava Haška – a v další, než nikoli poslední řadě též s literární činností a bohémskou filozofií jeho literárního družky Zdeňka Matěje Kuděje (1881–1955, vlastním jménem Zdeňka

² Srov. Václav Černý, *Eseje o české a slovenské próze*, Torst, Praha 1994.

Mariana Kuděje), beletristy a překladatele, který se v letech před první světovou válkou vzhledem ke svému nonkonformnímu způsobu života záhy připojil k anarchisticko-bohémské literární suitě Jaroslava Haška a který posléze zanechal vzácné a cenné dokumentární svědectví o Haškově hospodském vytváření a prožívání života redaktorského za časů, kdy se ještě psalo c. a k. Nikoli náhodou se však Z. M. Kuděj rozhodl vylíčit své zážitky strávené po boku budoucího autora *Osudů dobrého vojáka Švejka* za světové války až po mnoha letech (a to formou humoristického cestopisu), teprve tehdy, kdy už společná kapitola jejich životaběhů nenávratně patřila minulosti, třebaže v době vzniku a vydání úvodní části spisovatelova prozaického triptychu byl Hašek ještě naživu.

Zdeněk Matěj Kuděj, syn železničního inženýra a zpočátku lékárnický praktikant, odjel z Čech ve dvaadvaceti letech do Německa; když vyhrál v herně jízdenku do Spojených států, vypravil se do New Yorku a šest let žil v Americe životem tuláka. Po návratu se živil psaním do novin a roku 1912 podnikl další, tentokrát sedmiměsíční výpravu na širou Rus. Roku 1913 a 1914 vydal knížky o svých cestovních dobrodružstvích na Západě a na Východě a v téže době se spolu s Jaroslavem Haškem toulal po středních a západních Čechách – konkrétně řečeno po středočeských a západočeských hospůdkách a hostincích. O svých příhodách rozpustilého literárního bohéma v posledních měsících existence starého mocnářství se spisovatel rozepsal v letech 1923–1930, kdy vydal trojici obsáhlých „hospodských cestopisů“: nejprve *Ve dvou se to lépe táhne* (1. díl 1923, 2. díl 1924, zfilmováno), posléze volné pokračování této prózy pod názvy *Ve dvou se to lépe táhne*, *ve třech hůře* (1927) a nakonec knížku *Když táhne silná čtyřka* (1930),³ jejíž děj se ovšem odehrává v roce 1912.

³ Jak heslo o autorovi v „modrém“ *Slovníku českých spisovatelů*, Praha 1964, s. 270–271, šifra es (= Eva Strohsová), tak i heslo v *Lexikonu české literatury II*, svazek 2, K-L, Academia, Praha 1993, s. 1042–1044, šifra rp (= Radko Pytlík) z nepochopitelných důvodů žánrově charakterizují tuto trojici próz coby povídkové knížky, ačkoli ve všech případech jde o celistvě komponovanou cestopisnou prózu s chronologickým sledem vyprávění a s řádným číslováním dějově navazujících kapitol.

Nejstarší z této trojice, próza *Ve dvou se to lépe táhne* má charakter nostalgického a sentimentálního vzpomínkového putování a je situována do roku 1913. Zevrubně se v ní – s ryzím vypravěčským gustem – popisuje ono pradávne společné vandrování Z. M. Kuděje a Jaroslava Haška. Jejich bohémská anabáze se v této cestopisné humoresce počíná s největší pravděpodobností na pražském vršovickém nádraží a pokračuje po překročení smíchovského železničního mostu směrem na Beroun, Nový Jáchymov, Křivoklát, Rakovník, Zbiroh, Rokycany a nakonec Plzeň, odkud se – po mnoha dobrodružných zastávkách ve všech místních hostincích a po bezpočtu nefalšovaných hospodských patálií – oba vandrovníci zase vracejí do Prahy, aby z ní brzy nato opět vyrazili na další výpravu (srov. *Ve dvou se to lépe táhne*, ve třech hůře).

Tato vzpomínková humoreska Zdeňka Matěje Kuděje – s podtitulem *Hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách s Jaroslavem Haškem*⁴ – se však dočkala poněkud pitvorného edičního osudu. Poprvé vyšla v Ústředním dělnickém knihkupectví a nakladatelství Antonína Svěceného (tamtéž byly roku 1930 vydány autorovy *Spisy*⁵) roku 1923 a 1924 ve dvou svazcích, zatímco k jedinému poválečnému vydání první „haškovské“ spisovatelovy knihy došlo až v roce 1971 v Lidovém nakladatelství. Toto vydání bylo pořízeno „ve zkrácené verzi, jež představuje výběr nejveselejších epizod tohoto svérázného humoristického cestopisu“⁶ a v tiráži publikace bylo uvedeno, že „text zkrátil a upravil Jan Lopatka“.⁷ Pokud dvousvazkové vydání Kudějovy knihy z dvacátých let čítalo asi 538 rkp. normostran, zkrácená edice z roku 1971 obsahovala pouze cca 309 rkp. normostran, tj. o něco víc než polovinu původního textu. Na přelomu sedmdesátých

⁴ V prvním vydání přesné znění podtitulu knihy bylo *Hrst vzpomínek na pestré cesty po Čechách s Jaroslavem Haškem*, tato varianta podtitulu však již v novějších edicích zůstala opomenuta.

⁵ V *Lexikonu české literatury II*, sv. 2 K-L, Academia, Praha 1993, s. 1045 je chybně uvedeno Ústř. dělnické nakl. Antonín Svěcený.

⁶ Srov. Z. M. Kuděj, *Ve dvou se to lépe táhne*, Lidové nakladatelství, edice Lidová knihovna, sv. 29, Praha 1971.

⁷ Tamtéž.

a osmdesátých let byl celý autorův „haškovský“ triptych v chronologickém pořadí otiskován na pokračování v deníku Svobodné slovo, přičemž próza Ve dvou se to lépe táhne vycházela v novinách pod nepodepsanou redakční poznámkou „zkráceno“ a její rozsah činil přibližně 244 rkp. normostran. Editor novinové varianty nebyl vůbec uveden, krácený text Zdeňka Matěje Kuděje vyšel ve Svobodném slovu bez ediční poznámky – a od počátku bylo evidentní, že jeho podoba není totožná s vydáním v Lidovém nakladatelství a že tedy jejím původcem či úpravcem knižního rukopisu pravděpodobně nebyl kritik Jan Lopatka. Jeho jméno by tenkrát beztak nemohlo být kvůli politické cenzuře uvedeno ani ve Svobodném slovu.

Byl však Lopatka skutečně editorem předcházející „kudějovské“ edice v Lidovém nakladatelství, anebo v roce 1971 pouze propůjčil své jméno někomu, kdo již v té době nesměl publikovat? Především se zdá, že editorem zmíněné publikace musel být člověk jednak tuze neobeznámený s českou kulturou ze začátku 20. století, jednak značně necitlivě si počínající při textové úpravě díla. Píše-li se tu například „Gelner“ ledabyle s jedním „l“, mohla by to ještě být jedna z nezaviněných tiskárenských chyb, zvláště když i v prvním vydání je neméně bohémsky uvedena podoba „Gelner“, čili poznovu s jedním „l“. V knižní edici z roku 1971 se ale hned ve třetím řádku píše o „hostinci U invalidů“, ačkoli i to nejelementárnější seznámení s dobovými českými literárními reáliemi by každému věci znalému úpravci prozradilo, že je tu míněn známý lipnický hostinec U Invalidů, v němž se Hašek usadil a strávil při psaní „Švejka“ poslední dny svého života.

Signifikantnější je však ráz úprav Kudějova humoristického cestopisu, které provedl Lopatka – či s největší pravděpodobností neznámý Lži-Lopatka – a které jsou často protichůdně koncipované ve srovnání s těmi, k nimž při redukci autorova textu přikročil anonymní editor Svobodného slova. Oba tajemní upravovatelé byli postaveni před nezbytnost především krátit; v prvním případě pro potřebu brožovaného „lidového“ vydání, v druhém případě s ohledem na na nejvyšší přípustný možný rozsah četby na pokračování otiskované v novinách; oba tudíž museli eliminovat přibližně polovinu původního spisovatelova humoristického cestopisu. A tak oba rezignovali na Kudějův sled číslovaných kapitol, neboť řadu z nich (v některých pří-

padech dokonce shodně) se rozhodli vynechat, některé další naopak spojit, seškrtat, nechat stranou jednotlivé epizody a vypravěčské exkursy (zejména prozaikovo vzpomínání na leckteré haškovské historky, jež bezprostředně nesouvisely s jeho středočeskou a západočeskou cestou „ve dvou“). Především však byl spisovatelův obraz tehdejší „české pивní společnosti“ a zejména jeho bezpochyby též dobově stylizovaný, nicméně povýtce dokumentární portrét Jaroslava Haška v těchto edicích zjevně uhlazen, posunut a žánrově ochuzen až nivelizován, aby vzniklo líčení bezstarostného a rozmarného potulování se dvou lehkovážných flamendů z řad pražských poloanarchistických literátů. Těm sice na první pohled není zhora nic svatě (až na jejich společnou Stranu mírného pokroku v mezích zákona), zároveň však – přinejmenším v podání Z. M. Kuděje, podporovaném rázem těchto úprav – jako by stále úzkostlivě dbali na to, aby nepřekročili bariéry společenského vkusu či hranice únosné společenské recese.

Knižní vydání z roku 1971 je ve srovnání s novinovou úpravou textu na pokračování nesrovnatelně méně subtilní. Anonymní editor Svobodného slova přitom z edice v Lidovém nakladatelství vycházel a zároveň mnohokrát jako by s jejími řešeními argumentovaně polemizoval; nejednou totiž najdeme v ediční variantě z deníku ony partie, které Lži-Lopatka do své varianty nezařadil – a ve Svobodném slovu byly naopak kvůli nezbytné redukci textu vypuštěny leckteré pasáže, které naopak v rozsáhlejší knižní vydání z roku 1971 figurují. Především však z knižní edice (v níž se neopodstatněným spojováním textu z různých kapitol vytvářejí neúnosně obsáhlé oddíly⁸) vymizely navenek jen podružné, ale ve skutečnosti velice závažné partie, v nichž Kudějova cestopisná humoreska nabývá obecnější platnosti. Právě v nich Hašek alespoň zčásti a načas odkládá bohémskou masku a mluví smrtelně nevázně, když už v Kudějově přítomnosti nemůže hovořit smrtelně vážně. Čtenáři upravených

⁸ Také v novinové variantě prózy občas ve Svobodném slovu narazíme na nepředložené změny: kupříkladu kapitola Borek (Z. M. Kuděj záměrně volí topograficky laděné názvy kapitol) je proti duchu vyprávění zbytečně přejmenována na Přísluví. K podobnému nezdůvodněnému kompozičnímu posunu došlo též u oddílu Nepraví mistři.

edic tudíž neznají kupříkladu romanopiscovu seabemrškačskou přednášku o užitečnosti vody (ta mu byla pivní společností přikázána jako trest za jeho rošťáctví), satirické skici literární módy, anebo epizody, v nichž autor „Švejka“ nevystupuje v lichotivém rouchu a které svou hrubozrnností připomínají novodobé facetie (mj. Odbočka do Dolních Královic, závěr kapitoly Rokycany). Především však jsme v nedávných edičních redukcích Kudějovy prózy svědky jejího žánrového posunu od tragikomické grotesky, hlásící se k regionální tradici pikareskního románu s mnoha charakteristickými atributy i zlozvyky tehdejší literární tvorby, k neutrální žánrové variantě hospodské selanky. V knižním vydání z roku 1971 se navíc necitlivě stírá i jazykový kolorit a expresivnost autorova vypravěčství a bagatelizuje se Kudějův akcent na použití módních slangových rčení a termínů, kupříkladu „pumppl“ či „ulejval“.

Tyto ediční úpravy – zejména necitlivé Lži-Lopatkovy a zčásti i redukcí zdůvodněné anonymní zásahy ve Svobodném slově – vedly posléze k tomu, že obraz české pivní společnosti Anno Domini 1913 v redukovaném humoristicko-nostalgickém vzpomínání Zdeňka Matěje Kuděje postrádá řadu podstatných dobových psychologických a satirických dimenzí. Byly z něho eliminovány nejen výrazné scény se symbolickou, nadčasovou platností (v deníkovém vydání chybí mj. kapitola Hladová historie), ale i retrospektivní časové výjevy (setkání s družinou prvních českých skautů nebo popisy rozličných způsobů hospodské zábavy včetně eskamotérství atp.) a vzácné faktografické údaje. Jen v původní edici z roku 1923 se totiž dočteme, za jakých okolností byla pořízena legendární fotografie Jaroslava Haška a Z. M. Kuděje v dámských koupacích úborech a jaképak flamendrovské nezbednosti tomuto věhlasnému snímku předcházely.

Nakonec však Kudějova humoristická skica české společnosti z posledního předválečného roku, líčící anabázi dvou bohémských literátů po vlastech středo- a západočeských, která je navenek samý smích, žert a šprým, nevyznívá přes svůj sentimentální podtext jednoznačně povzbudivě a nepředstavuje recept proti bolu škarohlídství. Má-li u Kuděje pivo šmak a ríz, nemluví se o tom a raději se konzumuje bez zbytečného komentáře, je-li v hospodě vlídno a útulno, neopustí ji oba poutníci vícero dní. Leč i pivo může mít v předválečných středních Čechách deprimující účinky (například sucho-

mastské je jako „nektar připomínající odvar z březových košťat“⁹), v hospodách sedávají i nadutí šosáci a všemocní místní ouřadové – a největší svízel bývá s hostinskými, kteří také po pražských non-konformních literátech bez jediného krejcaru v kapse natolik neslavitně požadují zapravení účtu, až musí někdy dokonce i c. a k. policie milosrdně zakročit, není-li ovšem po ruce velkorysý provinční veršotepec či redaktůrek nebo momentálně solventní místní kama-rád z mokré čtvrti.

Idylické prozaikovo vylíčení předválečného putování dvou pražských bohémů po středočeských a západočeských hospůdkách má tedy ve svém podtextu ráz nepravé idyly: i před rokem 1914 bujelo v Čechách ostošest tržní hospodářství a za každičké pивní radosti a libé hospodské požitky bylo nutno především platit – a navíc ráj, který se tu jakoby líčí, je předválečným pohřešovaným rájem. Kromě toho se v autorově vylíčení tehdejší zdánlivě harmonické a bezoblačné doby skrývá ještě jeden, příslovečný hlubší význam. Je obsažen v konstatování, jímž můžeme rokování o pivu a hospodách v české společnosti, dějinách a literatuře uzavřít. Toto moudré kudějovské naučení nám i po sedmdesáti letech klade na srdce, že „pivo je projímavé povahy“.

Vladimír Novotný
Ústav pro českou literaturu AV ČR
Praha

⁹ Srov. Z. M. Kuděj, *Ve dvou se to lépe táhne*, Praha 1923, s. 37. – Stejného příkrého odsudku se dočkalo i pivo křivoklátské: „Takže nemohu křivoklátské pivo nikomu vřele doporučit, což je pro rozkvět onoho závodu obrovská škoda, jakou si ani tamější vrchnost, ani pan starý nedovedou představit. Jinak však v zájmu spravedlnosti musím p. t. čtenářům sdělit, že je to tak hanebný mok, že jsem ho raději vůbec nepil.“ (Tamtéž, s. 201.) – Vlídňěji tu je zato pojednáno o pivu rakovnickém: „...neboť jsme oba byli odkojenci a velcí ctitelé Zikmunda Wintra, a ač jsme v Rakovnici nikdy nebyli, přece jsme o něm věděli spoustu krásných věcí, z nichž nejvíce vrtalo Jarkovi hlavou, mají-li tam ještě tak dobré pivo jako v šestnáctém a sedmáctém století, kdy s ním podmazávali a ovšem i také namazávali kde koho v nejvyšší dvorské kanceláři a kdy mělo po českých vlastech tak chvalnou pověst, jaké se potom těšil již jen plzeňský prazdroj.“ (Tamtéž, s. 204.)